

Народам, які не мали такого трагічного минулого, як наш народ, і які пройшли нормальну еволюцію, подібна ідея не така вже й потрібна – їм не треба відроджуватися, виходити з глухого кута, робити ривок до прогресу. А нам це необхідно.

Зважаючи на викладене, можна зробити наступні висновки: етнополітика є найбільш ефективною, якщо спирається на україноцентризм, який передбачає згуртування українського суспільства, усіх громадян України на принципах української національної ідеї.

Подальші розвідки в цьому напрямі вбачаються, зокрема, в пошуку дієвих механізмів розгляду, розвитку, конкретизації, деталізації і практичного втілення в політиці, законотворчій, освітній, державній діяльності суті української національної ідеї.

Джерела та література

1. Бубер М. Нарад и его земля. Избр. произвед. – М., 1979.
2. Бадзьо Ю. Національна ідея і національне питання. – К., 2000; Барладяну–Берладник В.В., Гончарук Г.І., Дузь Л.П., Євлатова Л.П., Кормич А.І. Українська національна ідея і сучасність / Г.І. Гончарук (ред.). – О., 1999; Діак І. Українська національна ідея: Шлях до Великої України. – К., 2000; Кожевніков В. Яка національна ідея українців. Що таке український націоналізм. І хто такі українські націоналісти? – К., 2004; Кононенко П. Національна ідея, нація, націоналізм / НДІ українознавства. – К., 2005; Лук'яненко Л. Національна ідея і національна воля. – К., 2006.; Павличко Д. Українська національна ідея: Статті, виступи, інтерв'ю. Документи. – К., 2004; Пасько І., Пасько Я. Громадянське суспільство і національна ідея: Україна на тлі європейських процесів. Компаративні нариси / НАН України; Центр гуманітарної освіти. – Донецьк, 1999; Попович М., Ермоленко А., Фадєєв В., Носова Г., Попов Б. Національна ідея і соціальні трансформації в Україні. – К., 2005; Реєнт О., Лисенко О. Українська національна ідея і християнство. – К., 1997; Сапеляк О. Національна ідея – напрям розвитку держави. – Львів, 2006; Сікора В. Національна ідея в економіці (українська перспектива): Цикл інтерв'ю Національній радіокомпанії України. – К., 1999; Сушинський Б. Шлях України: нація і національна ідея. – Л., 2004; Фартушний А. Українська національна ідея як підстава державотворення. – Л., 2000; Черненко А. Українська національна ідея. – Дніпропетровськ, 1994.
3. Фукуяма Ф. Сильное государство. – М., 2006 (Ще одна назва цієї праці: «Государственное строительство: власть и мировой порядок в XXI веке»).
4. Сергієнко П.П. Соборна Україна: від ідеї до життя. – К., 1993.
5. Українська соборність: ідея, досвід, проблеми (до 80-річчя Акту Злуки 22 січня 1919 р.): Збірник / Ред. кол.: І.Ф. Курас, В.А. Смолій, В.І. Кучер та ін. – К., 1999.
6. Соціально-экономическая география Украины / Пер. с укр. Под ред. О.Шабля. – Львов, 1995.

Summary

The article deals with the problem that ukrainotsentrism has to present the basis of the Ukrainian ethno-national policy. The core of the ukrainotsentrism is the Ukrainian national idea. Its key features are State organization, territorial unity, mentality and intellectuality.

A. В. Орлов

КАРАЇМИ МЕЛІТОПОЛЬЩИНИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Україну загалом вважають державою з поліетнічним складом населення, однак її не можна віднести до типових поліетнічних країн тому, що українці (за винятком таких регіонів як Закарпаття, Крим, Приазов'я) становлять понад ¾ населення [1]. Етнічний склад населення України надто різноманітний. Нині в Україні живуть представники більше 100 націй, народностей і етнічних спільнот. Поліетнічна структура українського суспільства – об'єктивна реальність, що має глибоке історичне коріння, а міжнаціональні відносини – завжди важливий фактор соціального розвитку України.

Об'єктом нашого дослідження є караїми. В історії людства важко знайти інший такий народ, який би при своїй вражаючій малочисельності зміг би звернути на себе таку увагу вчених та дослідників, як караїми.

Кримські караїми – це мала етнічна група, яка є залишком колись могутнього народу та свідком найцікавіших історичних подій.

Антропологічні дослідження караїмів у різні періоди часу проводили цілий ряд археологів, етнографів, істориків, тюркологів, вчених різних країн. Одним з перших звернув увагу на тюрсько-хазарське походження караїмів орієнталіст В. Григор'єв (1846). Різні аспекти етногенезису караїмів відображали у своїх працях академіки В. Алексєєв, Т. Ковальський, А. Зайончковський, Н. Баскаков, С. Єфетов, С. Шапшал, А. Полканов, професори К. Джинни, І. Чекановський. Тюркологи Б. Кокенай, В. Філоненко, які також зібрали та дослідили відомості про караїмську мову [2].

На підставі географічних, топографічних, історичних, археологічних зіставлень був сформульований висновок, що караїми є аборигенами Криму. Як етнос сформувалися в результаті

змішання найдавнішого населення краю з тюрськими племенами Хазарського, Каганату на основі спільності мови, звичаїв і релігії [2].

У фенотипі караїмів незмінно проглядається низка ознак, що зв'язує їх з хазарами. У їхньому вигляді переважають південні риси. Вони здебільшого темноволосі, з яскраво вираженими темними очима, шкіра смаглява, з густим волоссяним покривом; середнього зросту, кремезні.

Рисами характеру є чесність, вірність слову, висока моральність, уміння шануватися. Улюблений вислів караїмів і їхнє філософське ставлення до життя визначалося приказкою «Къисмет болса» – «Якщо долі буде завгодно».

Взагалі караїми досить релігійний етнос. Їхня релігія – караїзм – монотеїстична, зі своїми догматами віри, традиціями, календарем, духовною ієрархією. В основі їх віровчення знаходяться святі книги Старого Завіту без будь-яких доповнень і тлумачень. Виходячи з цього, зовсім не визнає Талмуда.

Караїми відзначають основні свята, як пропонує Старий Завіт. Обов'язково дотримуються постів, які пропонує релігія [1, с.105-106].

Караїмська мова належить до кипчакської групи тюркських мов. Це одна з найбільш чистих тюркських мов, яка представлена кримським, тракайським діалектами [4].

Кримські караїми є спадкоємцями хазарської культури й татарських традицій. У минулому вони гарні скотарі, виноградарі, садівники, ремісники, торговці, відважні воїни.

Спосіб життя караїмок подібний до мусульманок – затворчий. На всіх святах жінки перебували окремо від чоловіків. Але, порівняно з мусульманками, караїмки мали більшу свободу, мали право слова на раді Джамата (громади), і до їхнього голосу прислухалися [2].

Національні особливості проявляються й у караїмській кухні, яка завжди була відома своїми стравами й дуже славилася за межами Криму.

Усі важливі події в житті караїмського народу супроводжувалися певними звичаями й обрядами. В обрядах і звичаях переплетені національна та релігійна традиції. Усі обряди, пов'язані з радісними і сумними подіями, супроводжувалися збором коштів для бідних.

Народна мудрість мала не менше значення ніж закони релігії, була керівником взаємин у родині та громаді, допомагала у важкі хвилини.

Караїми поважають всі народи, які їх оточують, намагаються дружити із всіма, незважаючи на їхню національність і віросповідання. Здебільшого скромні, без ентузіазму сприймають всілякі нововведення, «тяжкі на підйом», тому їх вважають достатньо консервативним.

Караїмам не властива, як деяким південним народам, метушливість та експансивність. Вони тримаються з повагою, ні перед ким не «заграють». Завжди відрізняються чесністю, вірністю своєму слову й високою моральністю, що характеризує їх як надійних партнерів в підприємницькій сфері та обумовлює пріоритет даного виду діяльності у цієї етнічної групи. Караїмський етнос, як і єврейський, характеризується замкнутістю. Вони відмовляються приймати у своє оточення прозелітів. Про це свідчить той факт, що караїмська релігія визнавала шлюб лише між караїмом та караїмкою. Також караїми добрі, ощадливі, дружелюбні, гостинні, трудолюбиві. Існує навіть прислів'я «караїмом можна тільки народитися» [1].

Тернистим був шлях їх історії. Перші відомості про Хазарів відносяться до II ст. н. е. На початку IV ст. хазари стали могутнім і культурним на той час народом. До складу Хазарського Каганату входили території нинішніх Луганської, Харківської, Дніпропетровської, Запорізької, Херсонської, Миколаївської областей і АР Крим.

На початку XI ст. після нищівних ударів київського князя Святослава, візантійців і росіян Хазарське царство було знищено. Залишки населення Хазарського Каганату злилися з навколишніми народами, частина з них зосередилася в Криму. Після втрати хазарами влади в Криму караїми зберегли автономію в межах невеликого князівства Кирк-Йер із центром у місті фортеці Кале.

Після приєднання Криму до Росії в 1783 р. караїми почали віддалятися від центру-фортеці і розселятися спочатку по території Криму, а згодом і України, і Росії.

XIX і початок XX ст. були періодом національно-культурного піднесення караїмів. Вони були повноправними громадянами Російської імперії. Як народ нечисленний вони мали різні пільги, були звільнені від рекрутської повинності, одержали офіційний дозвіл давати дітям християнські імена, користувалися прихильністю та заступництвом російських монархів.

У дореволюційній Росії серед караїмів були міські голови, представники земських зборів, судді, вищі офіцери, дипломати, учені, лікарі. Їм належала майже вся тютюнова промисловість у Криму, Москві, Петербурзі й Києві.

У перші роки радянської влади майже повністю були ліквідовані караїмські громади й релігійна структура. У 1930–1940 рр. караїмська культура зазнала значних втрат – закривалися храми, були розграбовані Європейська національна бібліотека та музеї. Більшість представників етносу загинули під час Великої Вітчизняної війни. Після звільнення Криму від фашистів частину караїмів депортували разом із кримськими татарами. Цінний етнографічний матеріал, який з ризиком зберігався у роки окупації було знищено в цей період. Караїмів позбавили можливості вивчати рідну мову, історію й культуру. Було порушено компактне проживання етносу поблизу Караїмської національної святині –

фортеці Джут-Кале. Комплекс храмів кенаса в Євпаторії залишився в катастрофічному стані. Збережені будівлі кенаса в інших містах і до наших часів використовуються не за призначенням.

Важливу роль у житті караїмів відігравала фортеця Джуфт-Кале – найдавніша цитадель караїмського народу. Місто-фортеця Джуфт-Кале під Бахчисараєм – одна з історико-архітектурних перлин Криму, що була збудована в VII–VIII ст. н.е. Розташовується на відокремленому гірському плато площею близько 10 га на висоті 500 м над рівнем моря [5].

У 1299 р. місто захопило військо клемника Золотої Орди Нагая. У результаті фортеця стала однією з резиденцій кримських ханів. Караїми як її захисників зарахували до військової аристократії – тарханів. Проте з винаходом вогнепальної зброї Джуфт-Кале, яка вважалася неприступною, втратила військове значення. Місто почало порожніти. У середині XIX століття духовний центр караїмів перемістився в Євпаторію. Після революції 1917 року Кале залишили останні мешканці.

У наш час караїми проживають здебільшого у містах Криму (Сімферополі, Євпаторії, Бахчисараї, Севастополі, Феодосії, Ялті), в інших містах України (Києві, Луцьку, Харкові, Дніпропетровську, Миколаєві, Одесі, Мелітополі); у містах Росії (Санкт-Петербурзі, Москві, Краснодарі, Уфі); у деяких інших країнах – у Литві, Польщі, Франції, Туреччині.

Дуже складна демографічна проблема чисельності кримських караїмів. На кінець XIX сторіччя у всьому світі їх налічувалося не більше 16 тисяч. У сучасному світі нараховується близько 2000 караїмів; в Україні проживає 1100 чоловік, у тому числі в Криму – 800 чоловік [2].

Поява ж караїмів у Мелітополі відноситься до середини XIX ст. Причинами, що визначили поселення караїмів, по-перше, стало одержання Новоалександрівкою в 1842 р. нової назви «Мелітополь» і статусу міста, що визначило надання молодому місту ряду пільг.

Всі бажаючі переводилися в розряд міщан, купці Мелітополя звільнялися від платежу гільдійських повинностей, а міщани від внеску на п'ять років міщанського окладу в казну. Також на п'ять років місто звільнялося від постою військ. Із закінченням пільгових років уряд поновив пільги.

Іншою причиною появи караїмів у Мелітополі стала Кримська війна 1853–1856 р. З початком воєнних дій багато караїмів залишили свої поселення в Криму і переселилися. Після закінчення Кримської війни багато хто повернувся в рідні місця, проте частина караїмів залишилася в Мелітополі. Це також сприяло наданню місту нових пільг – за втрати у Східній війні.

Караїми селилися в різних частинах міста й проявляли себе в різних сферах діяльності. Основним заняттям караїмів була торгівля. Поряд із власними крамницями у караїмів були крамниці й у міських корпусах.

Багато караїмів, що поселилися в Мелітополі, будували в центрі міста гарні, добротні будинки. Частина з них збереглася й до нашого часу.

У XIX ст. в Мелітополі жив великий промисловець та землевласник Ісаак Мінаш. Ним була збудована гарна двоповерхова споруда, в якій до революції був розташований торговий будинок «Мінаш та сини», у якому йшла торгівля мануфактурними товарами.

Через декілька будинків від цієї будівлі було розташоване відоме фотоательє Ю. Гаммала. На цій же вулиці поряд із будинком Мінаша знаходився міський театр Іллі Борисовича Стамболі.

Кінець XIX – початок XX ст. характеризується виникненням різних товариств. Одним з таких було Мелітопольське Караїмське благодійне товариство, метою якого був збір коштів для поліпшення морального й матеріального стану бідних караїмів незалежно від віку і статусу.

Значну увагу караїми приділяли освіті та вихованню своїх дітей. Так, історичні джерела відзначають наявність караїмського училища в Мелітополі на початку XX ст., яке було закрито під час бойових дій у період громадянської війни. Відновило свою роботу караїмське народне училище лише у 1920 р.

Осередком караїмської молоді був культурно-просвітній гурток (1921), метою якого було поширення серед караїмського населення «соціалістичної культури на задах широкої самодіяльності трудящих мас, тісне об'єднання караїмського населення, надання матеріальної й медичної допомоги членам культпросвіти». Членом гуртка міг стати будь-який караїм, що досяг 16 років, за якого ручалося два члени ради Кругжа [2].

На жаль, надалі змінився характер національної політики СРСР, що призвело до вгасання національної культури малих народів. Частина заможних караїмів емігрувала з країни, частина асимілювалася.

І лише у жовтні 1991 р. на третій Всеукраїнській конференції в м. Сімферополі було представлено звернення до зборів з проханням включити до складу Кримського караїмського товариства і мелітопольських караїмів.

7 грудня 1991 р. за ініціативою голови Кримського караїмського товариства Якова Хаджі і завдяки активній участі представників караїмських сімей відбулися збори караїмів, які проживають у місті. На них було прийнято рішення про створення та реєстрацію Мелітопольського караїмського товариства. У тому ж році була створена недільна школа, в якій вивчаються караїмська мова, історія та культура караїмського народу.

Представники товариства беруть участь у заходах, які проводить «Кримкалайлар», живуть однією дружною родиною, підтримують тісні зв'язки з іншими національними товариствами міста й з історичною батьківщиною – Кримом, відзначають національні свята, Дні культури, проводять виставки

предметів старовини, фотокарток, костюмів, нових публікацій, проводять екскурсії в родові гнізда караїмів – фортецю Джуфт-Кале, Євпаторію та Феодосію.

Серед караїмів Мелітополя багато відомих людей, які проявили себе в різних галузях науки й громадського життя. Це І.Б. Мангубі, Н.О. Іртлач, С.І. Мінаш, Г.С. Ялпачик, І.Б. Стамболі та багато інших [2].

В сучасних умовах караїми мають можливість затверджувати свою ідентичність, збирати культурну спадщину, творити й розвивати самобутню культуру, вступаючи в ХХІ ст. з усім людством як рівноправний учасник світового історичного процесу. Безсумнівно, це дійсний історичний феномен.

Збереження етносів, які є джерелом збагачення світової культури, їх життєвого світу і історичної перспективи має фундаментальне значення в глобальному масштабі.

Джерела та література

1. Етнокультурний ландшафт Північного Призов'я. Монографія / За загал. ред. Афанасьєвої Л.В., Крилова М.В. – Запоріжжя; Мелітополь; Сімферополь, 2004.
2. Караїми Мелітополя. – Запоріжжя; Мелітополь; Сімферополь, 2004.
3. Полканов Ю.А. Караи – кримські караїми – тюрки. Історія. Етнографія. Культура. – Сімферополь, 1997.
4. Шапшал С.М. Караїми й Чуфут-Кале в Криму. Короткий нарис. – Сімферополь, 1991.
5. Крим. Караїми. Історична територія. Етнокультура. – Сімферополь, 2005.

Summary

The article is devoted to the research of history, culture and mentality features of caraim ethnic group which lives on the territory of East Tavriya and separately – in Melitopol Region. The social-cultural analysis of history of settling of caraim on the territory of Tavriya is conducted. The past and the present of culture and life of this ethnos is explored.

О. В. Позняк, В. В. Свінціцький, Л. Я. Шишкіна

ПРОГНОЗ ЕТНІЧНОГО СКЛАДУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ДО 2026 р.

У другій половині ХХ століття значно збільшився інтерес до визначення змін у кількості населення світу, його частин, регіонів та країн. Поширення проведення у ХХ ст. переписів населення, уможливило доволі точно визначити етнічний склад населення країн та регіонів, а також виявити трансформації, що відбуваються в етнічній структурі населення з часом та причини цих змін.

Прогнозування національного складу населення має велике значення як для розробки загальної соціально-економічної стратегії, оцінки майбутніх показників ринку праці та економічного розвитку, так і для визначення системи пріоритетів соціального захисту з врахуванням перспективних змін ментальності населення, а також для розробки комплексу заходів по зміцненню національної безпеки держави.

В Україні єдина спроба розрахунку числових параметрів прогнозу етнічного складу населення здійснювалися ще в 1990-х рр. [1, с.122-127]. При цьому при обчисленні чисельностей окремих етнічних груп на перспективу автори, виходячи із наявних статистичних даних, обмежилися визначенням внеску окремих етносів у формування кількості народжених, померлих, прибулих та вибулих виходячи із загальної чисельності етносів та передбачень щодо інтенсивності демографічних процесів в різних етнічних групах. На основі цих передбачень і прогнозу загальної чисельності населення оцінювалася чисельність етнічних груп у прогнозованому періоді (тобто метод перестановки вікових груп – основний прийом демографічного прогнозування застосовувався тільки при обчисленні прогнозу для усього населення).

Після проведення в грудні 2001 р. Першого Всеукраїнського перепису населення і отримання нових даних щодо розподілу населення за етнічними ознаками питання етнічного прогнозування взагалі перебувало поза увагою дослідників. Метою даної статті є розробка прогнозу етнічного складу населення України до 2026 р., завданнями – обґрунтування методики прогнозування етнічного складу населення, яка спирається на метод перестановки вікових груп, формування гіпотез етнічної диференціації народжуваності, смертності та міграцій населення, опис процедури розрахунків та результатів прогнозу.

Всеукраїнський перепис населення 2001 року зафіксував наявність представників більш як 130 етносів. Однак у структурі населення яскраво вираженою є перевага двох етносів – українців та росіян. За даними перепису населення 2001 р., 37,5 млн осіб (77,8% від загалу) є українцями і 8,3 млн (17,3%) – росіянами. Чисельність від 30 до 300 тис. осіб мають ще 16 народів: білоруси, молдовани, кримські